

NAQSHBANDIYA G'OYALARINING MINTAQA IJTIMOIIY-SIYOSIIY TARAQQIYOTIDAGI AHAMIYATI

Orzubek Jo'rayev

Toshkent amaliy fanlar universiteti o'qituvchisi

Naqshbandiylik tariqati boshqa tasavvuf tariqatlaridan farq qilib, kamtarona hayot kechirishga chaqiradi va bu kamtarona hayotini o'z mehnati, kasbi hunari va ilm asosiga qurishni targ'ib qiladi. Bahouddin Naqshband musulmonlarni mehnat bilan kun ko'rishga chaqirib, "dil ba yoru dast ba kor"¹ ya'ni, qalbing Allohda qo'ling mehnatda bo'lsin g'oyasi tasavvufda alohida o'rin egallaydi. O'zi ham shu aqidaga rioya qilib dehqonchilik bilan shug'ullanadi va o'z tomorqasiga bug'doy, mosh ekib shundan chiqqan daromad evaziga kun kechiradi. Bahouddin Naqshband hayoti davomida ko'pgina shogirdlar orttirgan. Bahouddin Naqshband targ'ib qilgan g'oyalar tasavvuf falsafasida o'ziga xos o'rinni egallaydi. U olamdan o'tgandan so'ng musulmon dunyosidagi ko'pgina olimlar Bahouddin Naqshband g'oyalariga amal qilgan uning fikrlarini jamlab o'sha yo'nalishda ijod qilganlar. Abdurahmon Jomiy, Alisher Navoiy kabi olimlar ham o'z asarlarida Bahouddin Naqshband va uning g'oyalarini hurmat bilan tilga oladilar. Hozirda shayx Bahouddin Naqshband mozori yonidagi katta arxitektura majmuasi joylashgan. Mozor Abdulazizxon buyrug'i bilan tartibga solingan (XVI-asr). 1544-1545 yillarda majmuaning eng katta binosi xonaqoh qurilgan. Uning atrofida maqbara, ikkita masjid, sakxona, xovuz, kuduk, minora, madrasa va Abdullaxon xonaqohi kiradi. Ziyoratchilarning ko'pligi sababli ziyoratchilar uchun binolar qurilgan. Pir va muridlik muomalasida quyidagi uch narsa asosiy ahamiyat kasb etadi:

birinchisi-suhbat ta'limi;

ikkinchisi-xirka kiygizish;

uchinchisi-zikr talkin.

¹ Hamidjon Homidiy. Tasavvuf allomalari. – Toshkent: "Sharq", 2004. – B.179.

Shayx Saididdin Farg'oniyning aytishicha, hirka (darveshlarning maxsus kiyimi) ikki xil bo'ladi:

- 1) irodat hirkasi;
- 2) tabarruk hirqa.

Irodat xirkasi, ya'ni suluk xirkasi bitta pirdan olinadi. Irodat xirkasi-muayyan shayx sulujiga taalluqlikni bildiradi. Tabarruk xirkani esa ko'p shayxlardan olish mumkin ekan. Shu kabi burk, kulok, ko'ylaklar ham tabarruk tuxfa sifatida qabul qilingan. Talqini zikr ham bitta shayxdan olinadi, ammo suhbat ta'limining kishi istagan shayxdan olishi mumkin.

Tariqatda maqomat va hol tushunchalari muhim o'rin tutadi. "Maqomat"-maqom (manzil, bekat) so'zining ko'pligi bo'lib, soliqning ruhiy-ma'naviy kamoloti bosqichlarini quyidagi maqomlarini qayd etgan. Tavba - qaytish demak, ya'ni kamolotga, oliy axloqiy sifatlarga qaytish. Tavbani bobul avbob-eshiklarning eshigi ham deydilar, chunki tariqatta qadam qo'ygan odamning niyati va mohiyati avvalo shu tavbasida ayonlashadi. Tavbaning haqiqati shuki, solik Xudoga yetishish yo'liga g'ov bo'ladigan jamiki narsalardan qaytishga qasamyod etadi, butun intilishi, tavajjihini Allohga qaratadi, avvalgi hayot tarzidan butunlay voz kechadi. Tavba; kufrdan qaytish, shariat man etgan nax'iy va yomon ishlardan qaytish, zamima ahloqdan hamisha ahloqqa qaytish, haqning g'ayri bo'lgan narsalardan qaytish kabilarni o'z ichiga oladi².

Tavbaning mohiyati o'z nuqsonlarini ko'ra bilish, o'zining ahvolini anglash, qabix ishlar, qabih fe'l va qabix fikrdan qaytish, dunyoning ma'nisizligi, arzimastligini anglab, zulmu adolatsizlikdan qaytishni ham bildiradi. Qo'rquv tavbasi, gunohga iqrar bo'lish-oddiy odamlarga xos. Sufiylar tavbasi esa qalb istijobi, ya'ni istijobat-uzilish, o'zgarish tavbasidir. "Vara" so'zining ma'nosi parxez, taqvo bo'lib, bo'lgan ishlarning, manaviy zarar keltiradigan shubhalardan saqlanish demakdir. Shibliyning ko'rsatishicha, vara'ning uch ko'rinishi bor: til vara, ya'ni tilni bema'ni gaplar uchun

² Razzoqov G', Rahimov K. Xojagon - Naqshbandiya tariqati va yetti pir. – B.37.

ishlatmaslik, g'iybat tuhmatga berilmaslik, ko'z vara shubhali narsalardan saqlanish, qalb vara, ya'ni, past himmatni tark etish va noxush qiliqlarni qilmaslik. Ko'ngil man etgan jamiki narsalardan parhez qilish, tama'dan saqlanish, mahrumlikdan qo'rqishdan hazar qilish. Xullas, tilga, ko'zga, quloqqa va oyoqqa band solish. Zud vara'ning davomi hisoblanadi, bu ham parhez, hazar qilish demakdir. Ammo bunda taom va ichimlikdan saqlanish, halol va haromni ajratishga alohida ahamiyat beriladi. Zuhd so'fiy uchun dunyo va oxirat barki, dunyo moliga ega bo'laman deb intilmaslikdir. (Hadis: Kimki dunyodan parhez etsa, uning qalbi tajalliyot nuri kiradigan joyga aylanadi). Junayd Bag'dodiy so'zi: "Zuhd qulni mulkdan holi tutish, dilni esa Haqdan o'zga har narsadan pok saqlash demak". G'azzoliy deydi: "Zuhd dunyodan ixtiyoriy ravishda voz kechish va buning uchun qayg'urmaslikdir" Faqr- ma'nosi qashshoqlik, benavolik. So'fiylar nazdida ulug'vor ilohiy mohiyat kasb etish bo'lib, Xudoga bandalikni sidqi dildan oliy darajada bajo keltirish, bandalikdan sharaf topish, niyozmandlik va talabgorlikda yo'ldagi tubrok misol nomu nishonsiz bo'lish, Iloh oldida tilida shikoyat o'zni zarra, balki zarradan ham kam deb hisoblash. Va shu martabada komillik rutbasini qozonish ham. Barcha narsalar, olamu odam Allohga tegishli, insonning vujudi ham o'ziniki emas, chunki u ham yaratganning mulkidir. Farqni ana shunday mazmunda anglagan odam tasavvuf mohiyatiga ham yetib boradi. Sufiylar qiyinchiliklardan siqilmaslik, ayniqsa, Xudodan boshqaga nola iltijo qilmaslik. Sabr etuvchi (sobir) o'zini balo girdobiga solib, balolardan qo'rqmaydigan odamlar sabr kushoyish uchun intizorliklar ruhiy-ma'naviy mushkulliklar yuz bergan sabr qilgan solik kushoyish topadi, yangi manzillarni kashf etadi. Sabr - iymonning yarmi deyдилar, chunki sufiyning dushmani bo'lgan nafs sabr orqali jilovlanadi, taotdan halovat topish ham sabr bilan bo'ladi. Yani xavf qalbing ishonchidan, vaqtinchalik shayton nayrangi ham kungilga xavf-qo'rquv soladi. Solik azobdan emas, balki makrdan, nano makridan qo'rqadi. Vaholanki, shayton iymoni

mustahkam odamdan qo'rqishi kerak. Rajo - umidvorlik. Qalbning kelajakda mahbub vasliga yetishidan umidvorligi, zaifdan qutulish umidi.

Tavakkul – barcha yaxshi-yomon hodisalar, ishlarni Xudodan deb bilish, Parvardigorga suyanishi. Tavakkul ilohiy fazlga e'timodli kishining iymonidir. Bu ma'rifat kamolidan keladigan oliy maqomdagi iymonidir. Barcha hollarda va amallarda Allohga suyanish, o'zini bir faoliyat asbobi hisoblash, barchani Xudoga topshirib, Xudodan o'zga narsalar ham Xudodan ekaniga chuqur ishonish. Inson juda ko'p narsalarni qila oladi, ammo bu harakatlarning bari Ulug' tangri qudrati tufayli, qudratini namoyon bo'lishi ekanini anglash shart. Xudoning irodasi bizning irodamizga hokim.

“Tavakkul – iymon haqiqatidir” (Qoshoniy). Rizo – qalbda qabohat kirlarning ketishi, qazo qadar hukmiga buysunish, nafs roziligidan chiqib, Haq, roziligiga kirishdir. Qazo amriga taslim bo'lgan qalbning sururi. Rio - bandaning o'z rizosidan chiqib, mahbub rizosiga kirishi, ilohiy qismatga zarra e'tiroz qilmasligidir. Soliqda ushbu maqomda hech narsadan g'azab, hayajon, gina-kudrat va xafalanish bo'lmaydi. Naqshbandiya tariqatining asoschisi Xoja Muhammad Bahouddin Hazratlari hijriy 718 yil muharram oyida olamga kelganlar. Buzrukvor Shayx Xoja Muhammad Boboi Sammosi Bahouddinning tug'ilgan joylari Qasri Hinduvon – Qasri Orifonga aylandi. Bir kuni o'z halifalaridan bo'lgan Hazrat Sayyid Amir Kulolning manzillaridan Qasri Orifonga ketayotib: “Usha hid ziyoda bo'ldi, u tug'ilganga o'xshaydi”, deydilar. Shundan so'ng orifonga ravona bo'ldilar. Shu kuni Bahouddin tug'ilganiga uch kun bo'lgan ekan. Bahouddinning bobolari Boboi Sammosining muhlislari bo'lib, chaqaloqni u zotning nazarlaridan o'tqazmoq uchun ularning oldilariga olib bordilar. Hazrati Boboi Sammosi: “U bizning farzandimiz va biz uni qabul qildik”, deydilar. So'ng do'stlariga yuzlanib: “Biz hidini sezgan kishi shudir, u o'z davrining peshvosi bo'lishdan umidvorman”, dedilar. So'ng Sayyid Amir Kulolga qarab: “Farzandim Bahouddinga shavqatingni darig' tutmagin, agar nuqsonga yo'l qo'ysang, kechirmayman”, dedilar. Shundan so'ng

Bahouddinning muborak botinlarida nur yoshligidanoq ajoyib va g'aroyib karomatlari ko'ringan. Bahouddin Naqshband bir muddat Samarqandda yashab bu yerdagi shayxlarni suhbatlari va tavajjuhlariga musharraf bo'ldilar. Amir Kuloldan tariqat ijozatini olgach, Qosim shayx, Xalil ota va Mavlono Orif kabi shayxlarning huzurida bo'ldi. Buxoroga qaytib pirlari Xoja Abduxoliq G'ijduvoniylar ta'limotlarini yanada takomillashtirdi. Shu orqali naqshbandiylik ta'limoti yanada rivoj topdi.

Xojagon-naqshbandiya tariqati tashkil topgan ilk davrlardanoq o'zining mustahkam nazariy va amaliy asoslariga ega bo'lgan mukammal so'fiylik tashkiloti sifatida namoyon bo'ldi. Eronlik tadqiqotchi Xalil Ibrohim Soriy o'g'li mazkur tariqat quyidagi uch asos ustida bino bo'lganligini ta'kidlaydi:

- 1) shariat va sunnatga qattiq rioya qilish;
- 2) zikri xafiy;
- 3) o'n bir rashha³.

Biz bunga qo'shilgan holda, ushbu ta'limot hosilasi hamda mazkur tariqatdagi ta'lim-tarbiya usuliga ham to'xtalib o'tamiz.

1. Xojagon-naqshbandiya ta'limoti asoslari:

Shariat va sunnat. Xojagon-naqshbandiya tariqatining barcha pirlari tasavvufning islom shariatiga muvofiqligini ta'kidlash maqsadida o'z izdoshlarini shariat va sunnatga qattiq rioya qilishga chaqirishgan. Jumladan, Xoja Abduxoliq G'ijduvoniylar barcha ishlarda shariat va sunnatga tayanish lozimligini ta'kidlasa⁴, Xoja Orif Revgariylar shariatni tasavvufning ilk sharti deb bilgan⁵, Sayyid Amir Kulol esa tariqat asosini shariatga rioya qilish tashkil

³ Салоҳ ибн Муборак Бухорий. Анис ут-толибин ва уддат ус-соликин (форс тилида) (Таҳрир ва сўзбоши муаллифи: Халил Иброҳим Сорий ўғли; Тавфиқ Субҳоний томонидан нашрга тайёрланган. – Техрон: “Кайҳон”, 137/1992. Мухаррир сўзбошиси. – Б.30–33.

⁴ Хожа Абдухолиқ Ғиждувоний. Одоб тарикат / Форс тилидан Маҳмуд Ҳасаний ва Г. Музаффар қизи таржимаси// Хожа Абдухолиқ Ғиждувоний [Сўзбоши, таржима, луғат ва изоҳлар муаллифи: Маҳмуд Ҳасаний]. – Тошкент: “Ўзбекистон”, 2003. – Б.97-98.

⁵ Хожа Муҳаммад Ориф ар-Ревгарий. Орифнома // Форс-тожик тилидан Садриддин Салим Бухорий ва Исроил Субҳоний таржимаси; Масъул муҳаррир Тилак Жўра. – Тошкент: “Наврўз”, 1994. – Б.11.

etishini uqtirgan. Xoja Bahouddin Naqshband bu tariqatga shariat va sunnatga amal qilish orqali yetishish mumkinligini ma'lum qiladi⁶.

Zikri xafiy. Abduxoliq G'ijduvoniylar zikri xafiyni o'zi asos solgan tariqat a'zolari uchun Xudoni eslashning asosiy usuli sifatida belgilab qo'ygan bo'lsa-da, xojagon silsilasining uchinchi piri Xoja Mahmud Anjirfag'naviy davridan to mazkur silsilaning oltinchi piri Sayyid Amir Kulol davrigacha zikri jahriy amaliyoti qo'llanildi. Ammo Xoja Bahouddin Naqshband zikri xafiyni qaytadan joriy etdi⁷.

Rashhalar. Xojagon-naqshbandiya tariqatining "rashhalar" ("tomchilar") deb ataluvchi ushbu o'n bir qoida – hush dar dam, nazar bar qadam, safar dar vatan, xilvat dar anjuman, yodkard, bozgasht, nigohdosht, yoddosht, vuqufi zamoniylar, vuqufi adadiylar, vuqufi qalbiylardan iborat bo'lib, "Rashahot ayn al-hayot" muallifi Faxriddin Ali Safiy ulardan ilk sakkiztasi Xoja Abduxoliq G'ijduvoniylar, oxirgi uchta esa Xoja Bahouddin Naqshband tomonidan ishlab chiqilganini aytadi. Bir qator tadqiqotchilar, jumladan, O. Akimushkin, X. I. Soriy O'g'li, A. Xismatulin, A. Knish, J. A. Subhon va A. Shimmellar Koshifiyga tayangan holda G'ijduvoniylar ushbu o'n bir qoidadan ilk sakkiztasining muallifi deb bilishadi. Turk tadqiqotchilari U. Turar va H. K.Yilmazlar esa ushbu o'n bir qoidaning barchasi G'ijduvoniylar tomonidan ishlab chiqilganligini ta'kidlashadi. Holbuki, G'ijduvoniylarning o'zi "Maqomoti Yusuf Hamadoniylar" asarida mazkur qoidalardan ilk to'rttasi – hush dar dam, nazar bar qadam, safar dar vatan va xilvat dar anjumanning Xoja Yusuf Hamadoniylar tomonidan unga o'rgatilganligi to'g'risida eslatgan.

O'zbek sharqshunos olimlari O. Usmon va M. Hasaniylar shularga tayangan holda, mazkur qoidalardan ilk to'rttasi Xoja Yusuf Hamadoniylar, navbatdagi to'rttasi Xoja Abduxoliq G'ijduvoniylar, oxirgi uchta esa Xoja

⁶ Шишхаб ад-дин б. бинти Амир Хамза. Жизнь Амира Кулала (Макамат-и Амир Кулал). [Пер. с персид. О. М. Ястребовой]// Мудрость суфиев/Пер. с персид. О.М. Ястребовой, Ю. А. Иоаннесяна, Б. М.Бабаджанова. – СПб.: Азбука. Петербургское Востоковедение, 2001. – С.135-136

⁷ Мақомоти Хожа Баҳоуддин Нақшбанд. — Бухоро: 54; Рашахот айн ал-хаёт. 1-ж. — Б.97-98.

Bahouddin Naqshband tomonidan ishlab chiqilganligi to'g'risida gapirishadi. Mazkur qoidalarining qisqacha sharhi quyidagilardan iborat.

1. Hush dar dam (Har bir nafasda Xudoning yodi bilan bo'lish). Ushbu qoidaga ko'ra, Solikning ichidan chiqayotgan har bir dam (nafas) huzur (o'y-xayol va diqqat-e'tiborning Xudoga qaratilganligi) va hush (Allohning yodi bilan bo'lish) yuzasidan bo'lib, unda g'aflet (Xudoni esdan chiqarish) bo'lmasligi kerak. Sa'diddin Koshg'ariyning aytishicha, "hush dar dam" bir nafasdan ikkinchi nafasga g'aflet bilan emas, balki huzur bilan o'tish bo'lib, bunda bandaning har bir olayotgan nafasi Haq subhonahu va taolodan g'ofil (Xudoni esdan chiqarib qo'ygan) bo'lmasligi kerak⁸.

2. Nazar bar qadam (Har bir qadamga e'tibor berish). Sa'diddin Koshg'ariyning ta'rificha, bunda solikning nazari (diqqat-e'tibori) har xil narsalarga qaratilmasligi va keraksiz narsalarga tushmasligi uchun yurayotganida uning ko'zi (diqqat-e'tibori) har bir tashlangan qadamiga qaratilgan bo'lishi kerak.

3. Safar dar vatan (O'z joyida turgan holda safar qilish). Ushbu qoidaga ko'ra, solik inson ruhiyati olamida safar qiladi, ya'ni insonga xos belgilardan ajralib, farishtalarga xos belgilarga ega bo'ladi.

4. Xilvat dar anjuman (Odamlar orasidagi xilvat). Aytib o'tish lozimki, xilvatning o'zi zohiriy (tashqi) xilvat va botiniy (ichki) xilvat degan ikki turga bo'linadi. Ushbu qoidaga ko'ra, solik Xudoning boshqa yaratgan bandalari – boshqa odamlardan ajralib turmasligi uchun zohiriy (odamlar ko'ziga ko'rinib turadigan) kasb-korlardan birortasi bilan shug'ullanmog'i lozim. Abduxoliq G'ijduvoniyning xalifalaridan biri Xoja Avliyoyi Kabir bu to'g'rida shunday degan: "Xilvat dar anjumanda zikrga mashg'ul va g'arq bo'lish shu darajaga yetadiki, zikrning qalb haqiqatini to'la qamrab olganligidan, kishi (odamlarga to'la) bozorga kirgan chog'ida ham biror-bir ovozni eshitmaydi".

⁸ Рашахот айн ал-хаёт. 1-ж. – Б.38-40.

5. Yodkard (Eslash). Tilda yoki qalbda zikr etishni bildiradigan bu qoida soʻfiylar bajaradigan amallar orasida eng muhimi hisoblanadi. Bunda zikr ikki turga boʻlinadi: tilda va qalbda zikr etish. Xojagon tariqatida Abduxoliq Gʻijduvoniylar zamonidan zikri xafiy (yashirin zikr, qalbda zikr etish) odat boʻldi. Biroq Abduxoliq Gʻijduvoniylardan soʻng, Xoja Mahmud Anjirfagʻnaviylar zamonidan boshlab zikri jahr (oshkora zikr, tilda zikr etish) ham keng tarqaldi⁹. Koʻrinishidan, Xoja Bahouddin Naqshband zamonigacha tilda zikr etish mavjud boʻlgan, biroq Xoja Bahouddin uni bekor qilgan va undan soʻng faqatgina zikri xafiy rivoj topgan. Bugungi kungacha ular orasida qalbda zikr etish saqlanib qolgan.

6. Bozgasht (Qaytish). Ushbu qoidaga koʻra, solik har bir ibodatdan keyin zikr qiluvchining oʻz oʻjizligi va kamchilik-nuqsonlarga ega ekanligini izhor etish uchun Xudo tomon qaytishiga bir iitora sifatida Allohdan boshka barcha narsalar rad etish maqsadida: “Ilohiy, anta maqsudiy va rizoka matlubiy” (“Ey Alloh, mening maqsadim Sen va istaganim Sening roziligidir”), deb aytadi,

7. Nigohdosht (Saqlash). Ushbu qoida tugʻrisida turlicha taʼriflar berilgan. U tasavvufning asosiy ruknlaridan boʻlib, uning maʼnosi qalbni oʻy-fikrlardan saqlashdir. Boshqacha soʻz bilan aytganda, nigohdosht oʻy-fikrlarni kuzatib turishdan iborat boʻlib, bunda oʻy-fikr Xudodan boshqaga qaratilmasligi uchun bir paytning oʻzida bir necha bor “Tayyiba” (“Imon”) kalimasini takrorlaydi. Ubaydulloh Ahrorning taʼrificha, “oʻy-fikrni saqlash degani, solikning koʻngliga hech qanday oʻy-fikr kelmaydi, degani emas, balki huddi oqar suvga tushgan xas suvning oqimiga xalaqit bermaganidek, bunda koʻngilga kelgan har qanday oʻy-fikr ham soliqdagi oʻy-fikrning faqatgina Xudoga qaratilishiga xalaqit bermaydi”¹⁰.

8. Yoddosht (Esda tutish). Ubaydulloh Ahrorning taʼrificha, yoddosht pok va

⁹ Рашахот айн ал-хаёт. 1-ж. — Б. 43-44.

¹⁰ Рашахот айн ал-хаёт. 1-ж. — Б.46.

ulug' Parvardigordan xabardorlikning davom etishi hamda Xudoning zotiga xos bo'lgan muhabbat vositasida Haq subhonahu shuhudining (Xudoni ko'rishning) g'olib kelishidan iboratdir.

9. Vuqufi zamoniy (Vaqtdagi voqiflik). Ushbu qoidaga ko'ra, solik har doim o'z holidan voqif bo'lmog'i lozim. Bunda solikning "vuqufi zamoniy" qoidasiga rioya qilishi lahzalar asosida belgilangan (ya'ni, ushbu qoidaga ko'ra, solik har bir lahzada o'z holidan voqif bo'lishi kerak bo'lgan) bo'lib, huzur (o'y-fikrning faqatgina Allohga qaratilishi) bilan olinadigan yoki qiyinchilik bilan olinadigan har bir nafasni anglaydi.

10. Vuqufi adadiy (Sanoqdagi voqiflik). Bahouddin Naqshbandning ta'rificha, qallda zikr qilishda sanoqqa rioya qilish har joyda bo'lgan o'y-fikrni bir joyga to'plashdir¹¹. Yoki "vuqufi adadiy" ilmi laduniyning birinchi bosqichidir, Bunda zikr aytuvchi bir nafasda uch yoki besh yoki yetti yoki yigirma bir marta zikr tushiradi.

11. Vuqufi qalbiy (Qalbdagi voqiflik). Bu tushunchaning quyidagi ikkita ma'nosi bor: birinchisi – zikr tushirayotgan qalb zikr chog'ida Alloh taolodan xabardor bo'lmog'i lozim; ikkinchisi - zikr tushirayotgan kishi o'z qalbidan xabardor bo'lmog'i lozim. Bahouddin Naqshband qalbdagi voqiflikning har ikkala turiga e'tibor bilan qaragan bo'lsa-da, uning zikr tushirayotgan qalb zikr chog'ida Haq taolodan xabardor bo'lmog'i lozimligi bilan bog'liq bo'lgan birinchi turini muhimroq deb bilgan va lozim deb hisoblagan. Chunki zikrdan ko'zda tutilgan maqsadning o'zi ham qalbdagi voqifliqdir. Boshqacha qilib aytganda, qalbdagi voqiflik qalbning Xudodan voqif bo'lishi va diqqat-e'tiborni faqatgina Unga qaratishidir.

Xojagon-naqshbandiya tariqati vakillari Markaziy Osiyo tasavvufining tariqatlargacha bo'lgan davri an'analarini davom ettirib, tarkidunyochilikka qarshi kurash asnosida ijtimoiy faol so'fiylikni targ'ib etishdi. A'zolarining

¹¹ Мухаммад ибн Мухаммад Порсо Бухороий. Кудсия (Баҳоуддин Нақшбанд сўзлари) (форс тилида). Сўзбоши, таҳрир ва иловалар муаллифи: Аҳмад Тоҳирий Ирокий. – Техрон: "Тахурий", 1354/1975. – Б.29.

asosiy qismini aholining ijtimoiy faol qatlamlari vakillari tashkil etgan mazkur tariqat uzlat va go'shanishinlikka berilmasdan turib ham doimo Xudoning yodi bilan bo'lish, sayru suluk bosqichlarini bosib o'tish mumkinligini uqtirdi. Tariqat asoschisi Xoja Abduxoliq G'ijduvoni "Shayxlik eshigin yopgin-u, do'stlik eshigin ochgin, xilvat eshigin yopgin-u, suhbat eshigin ochgin", deyish orqali xilvat – odamlar va jamiyatdan uzoqlashib, go'shanishinlikka berilishni noma'qul deb toparkan, suhbat – odamlar va jamiyat ichra bo'lishni unga qarama-qarshi qo'yadi. Oradan ikki asrcha vaqt o'tganidan so'ng G'ijduvoni g'oyalariga yangi jon bag'ishlab, ularni takomillashtirishga uringan Xoja Bahouddin Naqshband shunday deydi: "Bizning yo'limiz suhbat yo'lidir. (Zero), xilvat shuhrat keltiradi, shuhrat esa ofat. Yaxshilik ko'pchilik xalq ichra hosil bo'ladi, ko'pchilik xalq esa suhbat natijasida shakllanadi"¹².

Xojagon-naqshbandiya tariqati asoschilari ushbu g'oyani rivojlantirib, o'z izdoshlarini boshqalarning sadaqalari yoki moddiy yordamlariga ko'z tikmasdan, o'z mehnatlari bilan kun ko'rish, kasb-kor bilan faol shug'ullanishga chaqirishdi. Jumladan, Xoja Abduxoliq G'ijduvoni sadaqaxo'rlik bilan odamlarning bo'yniga yuk bo'lmaslik kerakligini, buning uchun halol mehnat bilan shug'ullanish lozimligini ta'kidlaydi¹³. Xoja Bahouddin Naqshband esa "Dil ba yor-u, dast ba kor" ("Ko'ngling Allohda, qo'ling esa ishda bo'lsin") qoidasini o'rta tashlash orqali, bir tomondan, tarkidunyochilik va go'shanishinlikka berilmasdan yohud mehnat faoliyati bilan shug'ullanib turib ham Xudoning yodi bilan bo'lish mumkinligini, boshqacha so'z bilan aytganda, so'fiy bo'lish uchun, albatta, kasb-kordan voz kechib, uzlatga chekinish shart emasligini uqtirsa, ikkinchi tomondan, o'z izdoshlarini faol iqtisodiy faoliyat bilan shug'ullanishga chorlaydi. Darvoqe, ushbu tariqat vakillarining aksariyati kasb-kor ahli bo'lishgan. Jumladan, Xoja Mahmud Anjirfag'naviy imorat qurish ustachiligi, Xoja Ali Romitaniy to'qimachilik, Xoja Muhammad Bobo Samosiy

¹² Мақомоти Хожа Баҳоуддин Нақшбанд. – Б.77; Анис ут-толибин. – Б.142; Нафаҳот ул-унс. – Б.392.

¹³ Razzoqov G', Rahimov K. Xojagon - Naqshbandiya tariqati va yetti pir. – B.47.

bog'dorchilik, Sayyid Amir Kulol kulollik, Bahouddin Naqshband esa kimxob to'qishi, matoga gul bosish va dehqonchilik bilan tirikchilik o'tqazishgan. Xojagon-naqshbandiya tariqatida ta'lim-tarbiya usuli juda oddiy va samarali tarzda olib borilgan. Xojagon- naqshbandiya tariqatida muridning murshid nazorati ostida sayru suluk bosqichlarini bosib o'tishi shaxsiy amaliyotda "Muroqabat" - Xudoni eslashga halal beradigan noma'qul narsalarni o'ylashdan saqlanish va riyozat – o'z nafsini jilovlash va qalb pokligiga erishish maqsadida o'zini bu dunyo rohat-farog'atlari va lazzatlaridan tiyish, murshid bilan bevosita munosabat doirasida esa tavajjud – butun o'y- xayol va diqqat-e'tiborni murshidga qaratish, robita - murshidga ko'ngil bog'lash orqali u bilan ruhiy aloqa o'rnatish, suhbat – doimo murshid bilan birga bo'lish orqali undan nazariy va amaliy bilimlar olish hamda xizmat – odamlarga va o'z murshidiga xizmat qilish vositasida amalga oshadi. Shunday qilib, xojagon-naqshbandiya so'fiylari mo'tadil va o'rtamiyona bo'lib, chillada o'tirish va xilvatda o'tirish kabi odatlarni "xilvat dar anjuman" va "safar dar vatan" kabi qoidalar bilan siqib chiqarib tashlashgan. Xojagon-naqshbandiya tariqati peshvolari oddiy turmush tarzini tutish hamda bekorchilikdan saqlanish kabi xususiyatlar bilan ajralib turishgan. Bu esa, o'z navbatida, xojagon-naqshbandiya tariqatining keng tarqalishi omili bo'lib xizmat qildi.